

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

“ความตายเป็นสิ่งที่แน่นอนสำหรับทุกชีวิต แต่ในขณะที่เดียวกันก็เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน เพราะเราไม่อาจกำหนดหรือคาดทำนายได้ว่าจะตายเมื่อใด ที่ไหน และด้วยสาเหตุอะไร” (พระไพศาล วิสาโล, 2551: 147)

ด้วยคุณลักษณะเฉพาะตัวของความตาย ทั้งในแง่ความลึกกลับ ไม่อาจคาดเดา และที่สำคัญ ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้การตายมีบทบาทสำคัญในชีวิตของมนุษย์ทุกคนไม่แพ้เหตุการณ์สำคัญอื่นๆ ในชีวิตอย่างการเกิด การสำเร็จการศึกษา หรือการแต่งงาน ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายจึงถือเป็นหนึ่งในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ (rite de passage) ซึ่งปรากฏอยู่ในทุกชาติทุกภาษา (เสฐียร โกเศศ, 2532: คำนำ)

การกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรมต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า “คุณลักษณะทางวัฒนธรรม-cultural ethos” ที่สังคมต่างๆ สร้างขึ้น คลิฟฟอร์ด กีร์ตซ์ (Geertz, 1973: 127 cited in Kearl, 1989: 26) นักมานุษยวิทยาสายโครงสร้างนิยมอธิบายว่า คุณลักษณะทางวัฒนธรรมนั้นหมายรวมถึงทั้งบุคลิกภาพ คุณภาพ ลักษณะและท่าทีทางจริยธรรม และการให้คุณค่าความงาม ที่ส่งผลต่อทัศนคติคนในชุมชนมีต่อตนเองและสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ โดยสะท้อนผ่านวิถีชีวิตของพวกเขาเอง ด้วยเหตุนี้ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดและจัดวางขึ้น โดยมีกรให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ความตาย ช่วยประคับประคองความรู้สึกของผู้ที่มีชีวิตอยู่ พร้อมทั้งกำหนดตำแหน่งแห่งหนและบทบาทของทุกคนที่ได้รับผลกระทบจากความตายที่เกิดขึ้น

เราจึงพบว่าประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายที่ปรากฏในแต่ละยุคสมัย ท่ามกลางสภาพภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของสังคมต่างๆ สะท้อนให้เห็นความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ปัญหาความหวาดกลัว ความระส่ำระสายของความสับสนที่ถูกระทบจากความตายและการพลัดพราก เป็นความพยายามเชื่อมโยงระหว่างโลกที่มนุษย์รู้จักกับโลกที่ลึกลับน่าสะพรึงกลัว ทั้งนี้เพื่อให้วิญญาณของผู้ตายมีความสุขตามความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย (ปรานี วงษ์เทศ, 2534: 5) ในกรณีของสังคมไทยโบราณ ก่อนหน้าที่จะรับอิทธิพลของศาสนาพุทธและฮินดูเข้ามานั้น จะมี

การฝังศพผู้ตายพร้อมกับการฝังภาชนะ เครื่องประดับ หรือสิ่งของมีค่าอื่นๆ ลงไปในหลุมศพด้วย (นภนาท อนุพงศ์พัฒน์, 2550: 34) การกระทำดังกล่าวทำให้ญาติของผู้ตายคลายความโศกเศร้า หวาดกลัว เนื่องจากเชื่อว่าคนได้กระทำในสิ่งที่ดีงามให้กับผู้ตาย เพราะฉะนั้นวิญญาณผู้ตายก็จะมี ความพึงพอใจ สามารถอยู่ในโลกของวิญญาณได้อย่างมีความสุข และไม่ให้โทษกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่

นอกเหนือจากบทบาทเบื้องต้นในการลดความหวาดกลัวและสร้างความอบอุ่นใจให้กับ ญาติพี่น้องของผู้ตายแล้ว พิธีกรรมงานศพยังมีความสำคัญเชิงสังคมอย่างมากเนื่องจากเป็นเวทีแสดง กิจกรรมทางสังคมของกลุ่มคนในชุมชนหนึ่งๆ เพื่อให้บรรลุปาหมายสำคัญ ได้แก่ ใช้พิธีกรรมงาน ศพเป็นเวทีป่าวประกาศยืนยันการดับสูญตัวตนของผู้ตาย ซึ่งจะส่งผลให้มีการยืนยันสถานภาพของ คนเป็นว่าจะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมบางอย่าง ภายหลังมีคนตาย เช่น หากคนตายเป็นหัวหน้าครอบครัวก็หมายความว่าต้องมีผู้อื่นมารับภาระ ดังกล่าวแทนคนตายต่อไป นอกจากนี้พิธีกรรมงานศพยังเป็นการช่วยยืนยันและกระตุ้นเตือนให้เห็น ถึงคุณค่าของของชีวิตที่ยังมีอยู่ ในเชิงกฎหมาย งานศพนับเป็นเวทีพิธีกรรมที่ทำหน้าที่ยืนยันการ หมดสภาพนิติบุคคลของคนตาย ขณะเดียวกันก็ยืนยันสถานภาพทางกฎหมายของคนเป็นไปพร้อม กัน เช่น สภาพการเป็นหม้ายหรือกำพร้า และการเป็นผู้สืบทอดมรดก เป็นต้น ที่สำคัญ พิธีกรรม งานศพทำหน้าที่เป็นวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมเพื่อบรรลุปาหมายทางสังคมตามความเชื่อในแต่ละ วัฒนธรรมนั่นเอง (อภิธาน สมใจ, 2541: 16-18)

ความหมายของพิธีกรรมงานศพนั้นสามารถอธิบายได้จาก 2 มิติ คือมิติด้านความเชื่อเรื่องผี และมิติด้านศาสนา หากมองจากความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมงานศพมีความหมายถึงการอุทิศเช่นไหว้ ผู้เสียชีวิต ซึ่งหมายความว่าผู้ตายยังคงมีการดำรงอยู่ แต่ในพื้นที่อีกแห่ง นั่นคือโลกทางวิญญาณ การ อุทิศเช่นไหว้เป็นได้ทั้งสัญลักษณ์เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผู้ตาย และเป็นการปิดรงควาน ป้องกัน ไม่ให้เกิดเสนียดจัญไรต่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนความหมายของพิธีกรรมงานศพจากมิติด้านศาสนา นั้น มีความหมายเพื่อเป็นเครื่องแสดงความระลึกคุณผู้ตาย อาลัยรักในคุณงามความดี รวมทั้ง ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์สุขในโลกหน้าหรือในภพภูมิใหม่ (เสฐียรโกเศศ, 2532: 32-33) และยังเป็นเครื่องหมายเพื่อเตือนใจผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้ใช้ชีวิตอย่างรู้คุณค่า ในขณะที่เดียวกันก็เกิดสติ มองเห็นวัฏจักรของชีวิตตามความเป็นจริง

พิธีกรรมงานศพในสังคมชนบททางภาคเหนือตอนบนหรือล้านนาของไทยมีหน้าที่ทั้งใน เชิงศาสนา สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมหลายประการ เช่น การสวดพระอภิธรรมซึ่งมักจะเทศน์ ตามกัมภีร์พื้นเมือง เพื่อให้คนเกิดมรณานุสติถึงความเสื่อมของสังขารว่าเป็นเรื่องธรรมดา (พระครู พิสุทธ์พัฒนพิธาน, 2548: 32) ส่วนการนอน “เฮือนเย็น” คือการที่คนเฒ่าคนแก่หรือคนหนุ่มสาวจะ ไปนอนค้างแรมที่บ้านศพเพื่อให้กำลังใจเจ้าภาพ ไม่ให้เกิดความหวาดกลัวหรือความว้าเหว รวมถึง เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์และความสามัคคีของคนในชุมชน (ศรีเลา เกษพรหม, ม.ป.ป.: 143-144, ราตรี ปิ่นแก้ว และมธุรส ศิริสถิตย์กุล, 2550: 144)

สำหรับหน้าที่เชิงเศรษฐกิจของพิธีกรรมงานศพนั้นก็ร้อยรัดอยู่กับหน้าที่เชิงสังคม เพราะพิธีกรรมงานศพของชาวล้านนาแต่โบราณ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นสายใยความสัมพันธ์ของชุมชนได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังเป็นพื้นที่ๆ เชิญชวนให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมช่วยเหลือเจ้าภาพในทางเศรษฐกิจอีกด้วย เมื่อมีงานศพ คนทั้งชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ อย่างหลากหลายในชุมชนจะมีการ “หอมเงิน หอมครีว” หรือการช่วยเหลือกันในรูปของเงินทอง ข้าวของ และแรงงาน กลุ่มผู้หญิงจะช่วยเหลือดูแลเรื่องการทำอาหาร การจัดดอกไม้ การเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่ต้องใช้ในพิธีกรรมงานศพ ส่วนผู้ชายจะเน้นหนักการช่วยเหลือในกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานหรือฝีมือช่าง เช่น การสร้างปราสาท หรือการสร้าง “ไม้ศพ” ซึ่งหมายถึงเรือนครอบศพ ที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามฐานะของผู้ตาย เช่น “แมวควบ” ซึ่งทำจากโครงไม้ไผ่สานเป็นรูปประทุนคล้ายหลังคาเรือ (พระครูพิสุทธ์พัฒนพิธาน, 2548: 33-34)

แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนผ่าน วิถีปฏิบัติที่เคยดำเนินมาก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง รูปแบบพิธีกรรมงานศพที่เคยเน้นความเรียบง่าย ประหยัด และการร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน กลับได้รับอิทธิพลจากค่านิยมการจัดงานศพแบบคนเมือง เช่น เดิมทีคนในหมู่บ้านซึ่งมีฝีมือด้านงานไม้เคยลงแรงร่วมกันต่อโลงศพหรือสร้างปราสาท เปลี่ยนเป็นการซื้อหาโลงศพหรือปราสาทแบบหรรษาจากร้านค้าในเมือง กิจกรรมที่เคยได้ลงแรงช่วยกันกลายเป็นการจ้างงานหรือการเหมาทำจากในเมืองหรือต่างหมู่บ้าน ความหมายเชิงสังคมของพิธีกรรมงานศพที่เชื่อมโยงญาติมิตรและชุมชนได้ถูกลดทอนและเปลี่ยนแปลงไป กิจกรรมที่เคยปฏิบัติโดยชุมชนเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจของเจ้าภาพงานศพ กลับกลายเป็นกิจกรรมเชิงธุรกิจที่ดำเนินการโดยสัปเหร่อ หรือพ่อค้านักธุรกิจแทน

เมื่อกิจกรรมที่ทำหน้าที่เชื่อมร้อยผู้คนเข้าด้วยกันอย่างการร่วมกัน “ผลิต” ข้าวของเครื่องใช้สำหรับพิธีกรรมหายไป กิจกรรมร่วมของคนในชุมชนในพิธีกรรมงานศพที่กลายเป็นกิจกรรมทดแทนก็คือกิจกรรมที่มีมิติด้านการ “บริโภค” นั่นคือการสังสรรค์ดื่มกิน เนื่องจากภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของภาคเหนือ การต้อนรับขับสู้ญาติมิตรที่เดินทางมาจากต่างถิ่นถือเป็นเรื่องใหญ่ต้องเลี้ยงดูปูเสื่ออย่างเต็มที่ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ต่อมา ก็เริ่มมีการดื่มเหล้าในพิธีกรรมงานศพโดยให้เหตุผลว่าเป็นส่วนหนึ่งของการต้อนรับและช่วยให้คนมีกิจกรรมร่วมกัน ไม่เกิดความเบื่อหน่ายเมื่อเข้าร่วมในพิธีกรรม ทำให้มีคนอยู่ร่วมงานจำนวนมาก สร้างความอบอุ่นใจให้เจ้าภาพ เมื่อกระทำไปนานวันเข้า รูปแบบปฏิบัติของพิธีกรรมก็เริ่มบิดเบือนไป สิ่งที่บิดเบือนกลายเป็นความปกดิชรรรมคาที่คนยอมรับ ทั้งการเลี้ยงอาหารอย่างฟุ่มเฟือย การดื่มเหล้าและการเล่นการพนันในงานศพ ส่งผลให้การจัดพิธีกรรมดังกล่าวต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายจำนวนมาก จนเกิดคำกล่าวที่ว่า “คนตายขายคนเป็น” หมายความว่า การจัดพิธีกรรมงานศพให้กับผู้ที่สิ้นชีวิตไปแล้วนั้น ผู้ที่มีชีวิตอยู่ต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อมาจัดงานศพให้ใหญ่โต มีการเลี้ยงดูแขกหรือที่มาในงานอย่างเต็มที่ ภายในงานเจ้าภาพอาจยิ้มเบิกบาน แต่เบื้องหลังรอยยิ้มกลับซุกซ่อนความกังวลต่อภาระหนี้สินที่ต้องชำระในภายหลัง

ในขณะที่วิธีคิดและวิถีปฏิบัติเพื่อจัดการงานศพของคนส่วนใหญ่ในชนบททางภาคเหนือ ยังคงให้ความสำคัญกับการรักษาหน้าตา การต้อนรับขับสู้ (ซึ่งมาพร้อมกับเหล้าและอาจมีการพนัน พ่วงด้วย) ปรากฏว่าในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจราวปี พ.ศ.2541 เริ่มมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเริ่มตั้งคำถาม กับสิ่งที่เกิดขึ้นในงานศพ ทั้งคำถามที่ว่าในพิธีกรรมงานศพที่ควรจะเป็นบรรยากาศแห่งความเศร้า โศกอาลัยถึงผู้ตาย ทำไมจึงกลายเป็นบรรยากาศของการสังสรรค์สุราไปได้ และเพราะเหตุใด ทั้งๆ ที่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยากจน แต่กลับต้องกู้หนี้ยืมสินจำนวนมากมาใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรม ทำไมสิ่งที่ชาวบ้านเคยร่วมลงแรงช่วยกันทำได้ แต่บัดนี้กลับต้องเสียเงินทองซื้อหา และที่สำคัญ หากต้องการจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า จะต้องทำเช่นไร คำถามเหล่านี้ถูกตั้งขึ้นโดยชาวบ้าน จากบ้านดง หมู่บ้านเล็กๆ ในจังหวัดลำปาง

บ้านดง ประกอบด้วยครัวเรือน 156 หลังคาเรือน ตั้งอยู่ในตำบลนายาง อำเภอสบปราบ ซึ่งอยู่ห่างจากจังหวัดลำปางเป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร ตำบลนายางอยู่ห่างจากตัวอำเภอสบปราบไป ทางทิศตะวันตกเป็นระยะทางประมาณ 5.5 กิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นที่ราบระหว่างภูเขาสูงและป่า สงวนด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำวัง ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ปลูกถั่วลิสง ข้าวโพด มะเขือเทศ โดยอาศัยแหล่งน้ำสำคัญคืออ่างเก็บน้ำแม่กาดและอ่างเก็บน้ำแม่ท่าย แต่มักประสบปัญหาด้านการตลาด ทำให้ร้อยละ 70 ของประชากรวัยหนุ่มสาวออกไปขายแรงงานในต่างจังหวัดและต่างประเทศ (วิไลลักษณ์ อยู่สำราญ, 2550: 3)

บ้านดงเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในระดับจังหวัดเมื่อได้ดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเล็กๆ เพื่อจัดระเบียบของชุมชนในปี พ.ศ.2545 จากการชักชวนและสนับสนุนของศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นหน่วยงานย่อยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ให้ชาวบ้านใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น ทำให้ นายอินแก้ว เรือนปานันท์ ผู้สูงอายุที่ชาวบ้านเคารพนับถือที่สังเกตเห็นปัญหาของหมู่บ้าน ซึ่งมีทั้ง ปัญหาหนี้สินในระดับครัวเรือนและปัญหาการดื่มเหล้า ซึ่งปรากฏในชีวิตประจำวันและการประกอบ พิธีกรรมต่างๆ ทั้งในพิธีกรรมงานศพ งานแต่งงาน และอื่นๆ นายอินแก้วจึงเกิดความสนใจที่จะใช้ กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน และร่วมกับกลุ่มชาวบ้านระดับแกนนำระดมความคิด เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

จากจุดเริ่มต้น กลุ่มแกนนำชาวบ้าน อันประกอบด้วยนายอินแก้ว สมาชิกองค์การบริหาร ส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน มัคทายก หัวหน้าหมวดบ้าน และผู้มีจิตอาสา ได้มานั่งพูดคุยปรึกษาหารือ กันและเริ่มต้นกระบวนการด้วยเปิดเวทีพูดคุยในการประชุมหมวดบ้านเพื่อหยังเสียงคนในชุมชน เกี่ยวกับการงดเหล้าในงานศพ การพูดคุยระดับหมวดบ้านทำให้กลุ่มแกนนำประเมินได้ว่าคนส่วนใหญ่ภายในชุมชนมีแนวโน้มเห็นด้วยต่อโครงการงานศพงดเหล้า แต่ในเวลาเดียวกันก็ยังมีผู้ที่ไม่ เห็นด้วยบางส่วน ซึ่งตั้งคำถามถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยส่วนใหญ่ยังอ้างถึงสิ่งที่เคยปฏิบัติ

สืบกันมาเรื่องการต้อนรับขับสู้ญาติมิตรที่มาร่วมงาน และยังมีมองไม่เห็นว่าการงดเหล้าในงานศพจะช่วยให้ชีวิตของพวกเขาและชุมชนดีขึ้นได้อย่างไร

เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับคนในชุมชน แกนนำจึงจัดประชุมหมวดบ้านอีกหลายครั้งเพื่อพูดคุยและแลกเปลี่ยนในกลุ่มเล็กๆ เพื่อลงลึกในรายละเอียดและเป็นการหยังเชิงศึกษากลุ่มผู้รับสารที่มีท่าทีคัดค้านหรือไม่เห็นด้วย เพราะการพูดคุยในหมวดบ้านเป็นการพูดคุยร่วมกับเพื่อนบ้านที่คุ้นเคย ทำให้ชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา ได้สร้างความเข้าใจร่วมกันและเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ เนื้อหาสาระสำคัญในการแลกเปลี่ยนคือประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการงดเหล้าในงานศพ รวมถึงเหตุผลและความคิดเห็นของฝ่ายที่คัดค้าน ไม่เห็นด้วยหรือไม่มั่นใจว่าการงดเหล้าในงานศพจะช่วยแก้ปัญหาของตนได้จริง การจัดเวทีย่อยๆ บ่อยครั้งทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันและได้รับเสียงตอบรับจากคนส่วนใหญ่ เสียงของฝ่ายที่เคยไม่เห็นด้วยก็เริ่มเบาบางลง

เวลาผ่านไปประมาณ 2 เดือน เมื่อมั่นใจในกระแสตอบรับจากชุมชน กลุ่มแกนนำจึงเปิดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านซึ่งเป็นการสื่อสารรูปแบบใหม่ คล้ายคลึงมาจากการประชุมแบบราชการ มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 100 คน เพื่อรับฟังและเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระต่อประเด็นการงดเหล้าในงานศพ ทำให้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเห็นพ้องกันว่าปัญหาเร่งด่วนของชุมชนคือค่านิยมในการจัดงานศพอย่างหรูหราฟุ่มเฟือยเพื่อแสดงฐานะทางสังคม โดยค่าใช้จ่ายจำนวนไม่น้อยหมดไปกับการซื้ออาหารและเหล้าเพื่อรับรองแขกหรือ นำไปสู่เป้าหมายสำคัญ คือการลงมติของคนทั้งหมู่บ้านว่าจะนับจากนี้ในงานศพทุกงานของชุมชน เจ้าภาพงานศพจะไม่เลี้ยงเหล้าแขกอีกต่อไป เวทีวันนั้นจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการตั้งเป้าหมายงดเหล้าในพิธีกรรมงานศพ โดยมีแนวคิดว่าจะทดลองปฏิบัติในงานศพของชุมชน และนำผลที่เกิดขึ้นมาเสนอให้คนในหมู่บ้านได้รับรู้เป็นระยะๆ

งานศพแรกที่ได้นำแนวคิดงดเหล้าไปใช้เป็งานศพญาติของนายอื่นแล้ว โดยแกนนำทั้งหมดมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างเป็นระบบ นายอื่นแก้วทำหน้าที่ดูแลรายรับรายจ่ายร่วมกับเจ้าภาพ หัวหน้าหมวดบ้านควบคุมไม่ให้ชาวบ้านนำเหล้าเข้ามาภายในงานศพ ส่วนแกนนำคนอื่นๆ คอยชี้แจงทำความเข้าใจกับแขกที่มาในงานถึงเหตุผลที่งดเหล้าในงานศพ

อย่างไรก็ดี พบว่าในระยะแรกๆ ของการทดลองงดเหล้าในงานศพยังคงมีการลักลอบดื่มเหล้าอยู่บ้าง ต่อมาเมื่อพบว่าการขอความร่วมมือไม่ได้ผลเต็มร้อย จึงใช้มาตรการทางสังคมด้วยการแจ้งว่างานใดที่มีการดื่มเหล้า ชาวบ้านจะไม่มาช่วยงาน รวมถึงการกระตุ้น โดยองค์กรสงฆ์ พระสงฆ์จะเทศน์ในงานศพโดยเน้นย้ำให้งดเหล้า อีกทั้งถือเป็นข้อตกลงร่วมกันว่างานศพใดที่มีเหล้า พระสงฆ์จะไม่รับนิมนต์ ซึ่งก็เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ได้ผลเป็นอย่างดี เมื่อผนวกกับผลที่เป็นรูปธรรม นั่นก็คือตัวเลขในบัญชีค่าใช้จ่ายและเงินที่เหลือในงานศพ โดยเฉพาะจากการที่กลุ่มแกนนำได้แจ้งในที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อแสดงบัญชีค่าใช้จ่ายเปรียบเทียบให้ชาวบ้านเห็นระหว่างงานศพที่มีการเลี้ยงเหล้า

คืองานศพของแม่หลวงสม เจียวโสด ซึ่งเกิดขึ้นก่อนเริ่มการขับเคลื่อนโครงการงานศพดहे้าในชุมชน พบว่ามีค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้น 53,500 บาท ในขณะที่งานศพของนายเกษม ปีก่ำ ซึ่งดำเนินการภายใต้โครงการงานศพดहे้านั้นมีค่าใช้จ่ายในงานศพเพียง 29,400 บาท (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ม.ป.ป.) ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้นว่าการรดहे้าในงานศพจะช่วยให้ลดค่าใช้จ่ายได้จริง

เมื่อชาวบ้านในชุมชนเริ่มคล้อยตามและให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่จนการรดहे้าในงานศพกลายเป็นวิถีปฏิบัติของชุมชน ต่อมา ในปี พ.ศ.2548 แกนนำจึงขยายผลจากการรดहे้าในงานศพ ไปสู่การเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติเรื่องปราสาทและโลงศพ ซึ่งก่อนหน้านี้เจ้าภาพมักซื้อหาแบบสำเร็จรูปมาใช้ แกนนำจึงชักชวนให้ชาวบ้านซึ่งมีฝีมือทำงานช่างมาช่วยทำโลงศพและปราสาทศพ ซึ่งประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากและสานสายใยสัมพันธ์ในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติบางอย่างในพิธีกรรมงานศพซึ่งเกิดขึ้นที่บ้านดง นั้น ได้ชี้ให้เห็นศักยภาพของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของชุมชนได้จริง สันธู สโรบล (2548: บทนำ) อธิบายไว้ว่า การทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นมีจุดเน้นสำคัญคือการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริงเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยมองการวิจัยเป็นกระบวนการในฐานะเครื่องมือเพิ่มพลังชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง ด้วยเหตุนี้ ผลงานวิจัยที่สำคัญคือศักยภาพของกลุ่มคนที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ทำให้สามารถแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนได้ในปัจจุบัน รวมถึงมีความพร้อมเพื่อรับมือและเฝ้าระวังปัญหาในอนาคต เหนืออื่นใด กระบวนการวิจัยท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนไปจนสำเร็จนั้น มีมิติของกระบวนการสื่อสารทาบซ้อนอยู่ด้วยเสมอ ตั้งแต่เริ่มตั้งวงคุยกัน ขับเคลื่อนแนวคิด ลงมือปฏิบัติการ และร่วมกันวิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหาและปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงกรณีโครงการงานศพดहे้าของบ้านดงด้วย เมื่อโครงการยุติลงในปีเบื้องต้น แต่กระบวนการสื่อสารเพื่อขยายผลและคงไว้ซึ่งวิถีปฏิบัติที่เหมาะสมในงานศพยังคงดำเนินต่อไป

นับจากจุดเริ่มต้นในงานศพแรกเมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2545 แกนนำได้เริ่มเผยแพร่แนวคิดงานศพดहे้าของบ้านดงออกไป จนกระทั่งในปี พ.ศ.2547 นายโรจน์ อุดกันทาซึ่งเป็นกำนันตำบลนาขางในขณะนั้นได้มีโอกาสเดินทางไปร่วมงานศพที่บ้านดงด้วยตนเอง ทำให้เกิดความสนใจกิจกรรมรดहे้าในงานศพของบ้านดง จึงมีการนำไปขยายผลสู่หมู่บ้านอื่น โดยกลุ่มแกนนำจากบ้านดงได้เข้าร่วมวงพูดคุยกับผู้นำในระบบของตำบล จนเกิดความร่วมมือและลงมือทำตาม ด้วยการใช้กระบวนการเวทีประชาคมในระดับหมู่บ้าน และกระจายตัวออกไปเรื่อยๆ จนถึงระดับอำเภอในที่สุด โดยมีการตั้งคณะทำงานในระดับอำเภอ ภายใต้การนำของนายศรีโรจน์ นิรมานพัชรินทร์ นายอำเภอสบปราบในขณะนั้น มีการตั้งคณะทำงานขึ้นมาตรวจสอบกันระหว่างตำบลต่างๆอย่างเข้มข้น จนสามารถที่จะประกาศเป็นอำเภอปลอดहे้าในงานศพได้

ปัจจุบัน จังหวัดลำปางได้กำหนดให้การงดเหล้าในงานศพกลายเป็นวาระของจังหวัด โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้การสนับสนุนการทำกิจกรรมต่างๆ ผ่านสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) เป็นระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ.2550-2552) โดยมีสถาบัน แสตนพะยอม ซึ่งเป็นศูนย์รวมของเครือข่ายนักวิจัยท้องถิ่นและองค์กรชาวบ้านใน 4 จังหวัดภาคเหนือ (จ.เชียงใหม่ จ. ลำพูน จ. ลำปาง และ จ.น่าน) เป็นผู้รับผิดชอบการประสานงานเพื่อขับเคลื่อน กิจกรรม มีชุมชนที่สนใจเข้าร่วมโครงการงานศพงดเหล้าจากอำเภอต่างๆ นอกเหนือจาก อ.สบปราบ จำนวน 12 ตำบล จาก 12 อำเภอ (จ.ลำปางมี 13 อำเภอ) ประกอบด้วย ต.นิคมพัฒนา อ.เมือง, ต.ใหม่พัฒนา อ.เกาะคา, ต.แม่สัน อ.ห้างฉัตร, ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม, ต.แม่ปู้ อ.แม่พริก, ต.ดินบุรี อ.ดิน, ต.แจ้ห่ม อ.แจ้ห่ม, ต.หัวเมือง อ.เมืองปาน, ต.ร่องเคาะ อ.วังเหนือ, ต.สบป่าด อ.แม่เมาะ, ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ, และต.หลวงใต้ อ.จาว ในปัจจุบันแต่ละชุมชนที่กล่าวมาล้วนอยู่ระหว่างการ ดำเนินการปรับประยุกต์โครงการงานศพงดเหล้าซึ่งมีต้นแบบจากชุมชนบ้านดงให้สอดคล้องกับ บริบทของชุมชนตนเอง

จากการเริ่มต้นโครงการงานศพงดเหล้าที่ชุมชนบ้านดง ส่งผลให้ อ.สบปราบได้รับการ ยกย่องให้เป็นอำเภอต้นแบบงดเหล้าในงานศพ ซึ่งกลายเป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของคนใน ชุมชนที่ได้ตระหนักว่าด้วยความร่วมมือร่วมใจของชุมชนทำให้พวกเขาสามารถแก้ไขปัญหของ ตนเองได้ และยังช่วยจุดประกายความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชนอื่นๆ ได้อีกด้วย

ความสำเร็จของปรากฏการณ์งานศพงดเหล้าที่บ้านดงได้รับการเผยแพร่สู่วงกว้างผ่านกลไก การเผยแพร่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและจังหวัดลำปาง แต่คนส่วนใหญ่มักให้ ความสำคัญกับผลผลิตของปรากฏการณ์ เช่น การทำบุญชื้อค่าใช้จ่าย การปรับเปลี่ยนเมนูอาหารหรือ การทำโลงศพและปราสาทศพ และงานศพที่ไม่มีเหล้า แต่ผู้วิจัยเห็นว่ายังขาดการศึกษาวิเคราะห์ใน ระดับกระบวนการที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการพิธีกรรมงานศพงดเหล้า โดยศึกษาวิเคราะห์ผ่านมิติ ทางการสื่อสาร ทั้งๆ ที่ปรากฏการณ์ที่บ้านดงเป็นบทเรียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการ สื่อสารในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ประเด็นเรื่องงดเหล้าในงานศพเป็นเพียงสิ่งที่อยู่บน พื้นผิวของปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้ง่าย แต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือกระบวนการปรับเปลี่ยนความหมาย บางอย่างขององค์ประกอบในพิธีกรรมงานศพเพื่อให้เกิดความหมายที่พึงประสงค์และเป็นประโยชน์ ต่อชุมชนในบริบทปัจจุบัน ดังที่เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) นักวิชาการด้าน วัฒนธรรมศึกษาได้เสนอไว้ว่าในกระบวนการสืบทอด/ถ่ายทอด (transmission) ทางวัฒนธรรมนั้น จะต้องมีการปรับเปลี่ยน (transform) เป็นส่วนหนึ่งด้วยเสมอ และด้วยลักษณะทวีลักษณะของวัฒนธรรม ในขณะที่มีความจำเป็น ต้องปรับเปลี่ยน แต่ก็ต้องอนุรักษ์คุณลักษณะที่เป็นคุณค่าแท้จริงไว้ด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 196-197) กระบวนการเหล่านี้จะกระทำได้ดีก็ต้องอาศัยกระบวนการ สื่อสารที่มีประสิทธิภาพ คำถามก็คือกระบวนการสื่อสารที่ว่านั้นมีลักษณะอย่างไร

ผู้วิจัยวิเคราะห์ในเบื้องต้น โดยใช้องค์ความรู้ทางนิเทศศาสตร์เป็นแว่นส่องปรากฏการณ์ และสันนิษฐานว่ากระบวนการของชุมชนอันนำไปสู่ข้อตกลงและข้อปฏิบัติร่วมกันในการงดเหล้าในงานศพนั้นน่าจะใช้นิวทิดของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม

ปารีชาต สถาปิตานนท์ และคณะ (2549: 27) ระบุว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้นให้ความสำคัญกับการสนทนาได้ตอบกันในลักษณะของการปรึกษาหารือ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้พูดคุยเจรจากัน เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลข่าวสารเบื้องต้น หลักการ และแนวทางที่หลากหลายสำหรับการตัดสินใจร่วมกันเกี่ยวกับสังคมของตน ประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นก็คือในกรณีของชุมชนบ้านดงแห่งนี้ ถึงแม้จะสันนิษฐานในเบื้องต้นว่ามีการใช้แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน จนนำไปสู่การยอมรับจากภายนอก แต่ก็ควรจะได้ศึกษาเจาะลึกลงไปถึงองค์ประกอบด้านต่างๆ ของการสื่อสาร ทั้งผู้สื่อสาร ตัวสาร ช่องทาง ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น รูปแบบของการสื่อสารที่มีความหลากหลาย รวมทั้งบริบทของชุมชนแห่งนี้ด้วย เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งว่าโครงการงานศพงดเหล้าที่บ้านดงประสบความสำเร็จได้โดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบใด เป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจริงหรือไม่ และภายใต้บริบทเช่นใดที่เอื้อให้ความสำเร็จดังกล่าวเกิดขึ้นได้

นอกจากนี้ กิจกรรมสำคัญอย่างการเปิดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านที่กล่าวถึงข้างต้น ก็ น่าจะได้มีการศึกษาต่อขยายได้แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่เสนอโดยเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ความหมายของพื้นที่สาธารณะในทัศนะของฮาเบอร์มาสแสดงถึงพื้นที่ทั้งในเชิงวัตถุหรือนามธรรม ซึ่งปัจเจกแต่ละคนผู้เคยอยู่ภายในพื้นที่ส่วนตัวได้รวมตัวกันเพื่ออภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นใดประเด็นหนึ่งอันเป็นเรื่องของส่วนรวม การพูดคุยปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดขึ้นผนวกกับการปะทะประสานระหว่างความเห็นที่แตกต่าง จะนำไปสู่ข้อตกลง จุดยืน หรือการตัดสินใจบางอย่างที่มีร่วมกัน และมักนำไปสู่การกดดันหรือการกระทำที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (Crossley, 2005: 227-228) พื้นที่สาธารณะจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกเป็นส่วนรวม ซึ่งบุคคลในพื้นที่ดังกล่าวจะมีสถานะเป็นผู้กระทำการ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจสิ่งต่างๆ อย่างเท่าเทียมและเสมอภาค (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 373-374) ผู้วิจัยคาดว่าในชุมชนบ้านดงแห่งนี้ พื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นอาจไม่ได้มีเพียงการเปิดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านเพียงอย่างเดียว แต่น่าจะมีพื้นที่สาธารณะที่หลากหลายภายในชุมชนแห่งนี้ จึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาถึงพื้นที่สาธารณะทั้งรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ๆ ที่เผยตัวขึ้นในระหว่างการดำเนินกระบวนการเพื่อนำไปสู่พิธีกรรมงานศพปลอดเหล้าในชุมชนแห่งนี้ด้วย และอีกประเด็นที่สำคัญก็คือ การศึกษาค้นคว้านี้จะได้ขยับจากประเด็นการต่อรองทางการเมืองของชนชั้นกลางในบริบทการศึกษาของฮาเบอร์มาส มาสู่การศึกษาการต่อรองด้านความหมายเชิงวัฒนธรรมของชนชั้นรากหญ้าในบริบทของสังคมไทย

พิธีกรรมงานศพนั้นมีฐานะเป็นสื่ออีกประเภทหนึ่ง นั่นก็คือสื่อพิธีกรรม สื่อพิธีกรรมมีคุณลักษณะที่สำคัญโดยเป็นสื่อที่มีสายใยเชื่อมโยงไปยังวัฒนธรรมพื้นบ้านอื่นๆ อีกจำนวนมาก เช่น สื่อพิธีกรรม “เหย้า” (พิธีกรรมเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและขอขมาลาโทษผี) ของกลุ่มอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผู้ไท ที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน การประดิษฐ์งานฝีมือที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการเลี้ยงตายของหมอเหย้า และการสืบสานดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549: 187-188)

พิธีกรรมงานศพในภาคเหนือก็เช่นเดียวกัน การจะประกอบพิธีกรรมงานศพได้นั้น ต้องมีเครือข่ายเชื่อมโยงไปถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกหลายแขนง ทั้งความรู้ทางศาสนา ความเชื่อทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับวันที่ไม่ควรเผาศพ ความรู้ในการจัดการศพ วิธีการทำโลงศพและปราสาทศพ การประดิษฐ์อุปกรณ์ต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรม เช่น การประดิษฐ์ตุ้มหรือธง การประกอบอาหารเพื่อรับประทานในงานพิธี รวมไปถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่กระทำเพื่อให้กำลังใจครอบครัวเจ้าภาพ นอกจากนี้สื่อพิธีกรรมยังมีหน้าที่อันหลากหลาย อาทิ สืบทอดความเชื่อ สร้างความเป็นเอกภาพและฉันทามติ สร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ ระดมทรัพยากรของชุมชน จัดระเบียบสังคม อบรมบ่มเพาะสมาชิกในชุมชน เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 167) จึงควรได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่สำคัญของสื่อพิธีกรรมงานศพในชุมชนบ้านดง รวมไปถึงความหมายและคุณค่าที่แฝงไว้ในองค์ประกอบเหล่านั้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณา “เหล่า” ในงานศพ ซึ่งมีฐานะเป็นสัญลักษณ์บางอย่างในพิธีกรรมที่คนในชุมชนรับรู้ความหมายของสัญลักษณ์ดังกล่าวร่วมกัน ทั้งการมีอยู่และการหายไปของเหล่าในงานศพในแต่ละช่วงเวลาแสดงให้เห็นถึงความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปในการรับรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้ หากมอง “เหล่า” ในฐานะเป็น “สื่อ” ที่มีความหมายในตัวเอง ความหมายของ “เหล่า” ในคลังแห่งความรู้ของผู้คนก็มีลักษณะที่เลื่อนไหล ไม่คงที่

ผู้วิจัยคาดว่า ในห้วงเวลาที่ชุมชนยินยอมให้เหล่าเข้ามาในงานศพนั้น เหล่าจะต้องมีความหมายในเชิงบวก พร้อมทั้งแสดงบทบาทหน้าที่บางประการ จึงเป็นเหตุให้การคืนเหล่าในงานศพเป็นสิ่งที่ชุมชนยอมรับได้ การถอด “เหล่า” ออกจากพื้นที่พิธีกรรมดังกล่าว อาจเป็นไปได้ว่าชุมชนต้องหา “บางสิ่งบางอย่าง” เข้ามาแทนที่ เพื่อทำหน้าที่เช่นเดียวกันกับ “เหล่า” หรือในอีกทางหนึ่งก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงความหมายของ “เหล่า” ในบริบทพิธีกรรมงานศพ จากสิ่งที่เคยยอมรับได้ให้เป็นสิ่งต้องห้าม

นอกจากนี้วัตถุหรือกิจกรรมสำคัญอื่นๆ ในพิธีกรรมงานศพแบบล้านนาก็มีกระบวนการปรับเปลี่ยนในเชิงความหมายหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นโลงศพหรือปราสาทศพ ซึ่งเคยมีความหมายในแง่ของวัตถุเพื่อการระดมความสามัคคีจากคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการประดิษฐ์ ที่กลายมาเป็นวัตถุเพื่อแสดงฐานะของเจ้าภาพแทน ความสนใจของคนที่เคยมีต่อวัตถุเหล่านี้จึงเปลี่ยนจาก “ใครบ้างที่มาช่วยทำ” กลายเป็น “ซื้อหาจากที่ไหน ในราคาเท่าใด” ดังนั้น การดำเนินโครงการงานศพงดเหล่าของชุมชนบ้านดงที่พยายามชักจูงใจให้คนไม่คืนเหล่าและหวนกลับมาร่วมกิจกรรม

ทำสิ่งของต่างๆ ในงานศพด้วยตนเอง ในแง่หนึ่งก็คือความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนความหมายของ วัตถุและกิจกรรมต่างๆ ในงานศพ ไม่ว่าจะเป็ความหมายของเหล่า โลงศพ หรือปราสาทศพ ให้ เกิดความหมายที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ (ความประหยัด) ด้านสังคม (ความ สามัคคี) และด้านสุขภาพ (ความไม่มีโรคอันเกิดจากเหล่า) ส่วนกระบวนการสื่อสารในการปรับเปลี่ยน ความหมายของสิ่งเหล่านี้จะมีลักษณะเช่นใด เป็นประเด็นที่ต้องค้นคว้าหาคำตอบผ่านงานวิจัยต่อไป

การสืบทอดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งมีฐานะเป็นการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอีกรูปแบบ หนึ่งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยทุนเพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนการสืบทอด เนื่องจากการประกอบ พิธีกรรม จะต้องมีกระบวนการผลิตทั้งสิ่งของ กิจกรรม และอารมณ์ความรู้สึก รวมถึงความหมาย เกิดขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการระดมทุนหลากหลายลักษณะ เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ทุน” ในที่นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ กรอบการพิจารณาเรื่องทุนตามแนวทางของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ในทัศนะของบูร์ดิเยอ ทุนหรือ “capital” หมายถึง ทรัพยากรต่างๆ ที่ผู้กระทำการทางสังคมสามารถระดมมาได้ ทั้งนี้เพื่อ ดำเนินการกิจกรรมของตนให้สำเร็จลุล่วง (Crossley, 2005: 27-28)

บูร์ดิเยอเสนอไว้ว่า ทุนซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการยกระดับชนชั้นนั้นสามารถแบ่งประเภท ออกได้ 4 ประเภท ได้แก่

1) ทุนเศรษฐกิจ หมายถึง รายได้ ทรัพย์สิน เงินทอง ทุนเศรษฐกิจจะขับเคลื่อนได้ภายใน พื้นที่โลกทัศน์ทางเศรษฐกิจ (Economic Field) และยังสามารถแทรกซึมไปสู่พื้นที่โลกทัศน์อื่นๆ ได้ อีกด้วย ทุนเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่รับรู้และเข้าใจได้ง่าย เนื่องจากมันมีรูปเชิงวัตถุที่ชัดเจน โดยเฉพาะใน รูปแบบของเงินตรา ซึ่งสามารถแลกเปลี่ยนหรือสะสมได้

2) ทุนวัฒนธรรม ปรากฏในรูปวัตถุ เช่น การครอบครองศิลปวัตถุ หนังสือ หรือเอกสาร ทรงคำ สถาบัน เช่น การดำรงอยู่หรือเคยผ่านกระบวนการอบรมบ่มเพาะจากสถาบันอันเป็นที่ ยอมรับ เช่น สถาบันการศึกษาหรือสถาบันทางสังคมชั้นสูง หรือ สมรรถนะด้านวัฒนธรรมของ บุคคล เช่น ความรู้และความสามารถในการสื่อสารพูดคุยเกี่ยวกับศิลปะ ความเชี่ยวชาญด้าน ภาษาต่างประเทศ ในทัศนะของบูร์ดิเยอ ระบบการศึกษามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสถาปนาทุน วัฒนธรรม เช่น การให้ประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตร ซึ่งสามารถนำไปสู่ทุนเศรษฐกิจได้ใน ภายหลัง

3) ทุนสัญลักษณ์ หมายถึงสถานภาพ ชื่อเสียง หรือการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ซึ่ง ทำให้บุคคลผู้เป็นเจ้าของทุนได้รับโอกาสที่ดี หรือมีความได้เปรียบในแง่ต่างๆ ชื่อเสียงเกียรติยศ เหล่านี้มีเกณฑ์การได้รับแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม หรือมีขอบเขตจำกัดในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เช่น ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในศาสตร์ด้านพันธุวิศวกรรม อาจมีชื่อเสียงหรือได้รับการยกย่องอย่างสูง ในวงการพันธุวิศวกรรม แต่อาจไม่เป็นที่รู้จักสำหรับบุคคลที่อยู่นอกวงการเลยก็ได้

4) *ทุนทางสังคม* หมายถึงเครือข่ายทางสังคมของชุมชนหรือปัจเจก ซึ่งบัวร์ดิเยอให้ความสำคัญกับเครือข่ายของเพื่อนฝูงหรือคนรู้จัก เครือข่ายดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากการเรียนหรือทำงาน (กาญจนา และสมสุข, 2551: 551-553, Bourdieu, 1990 cited in Crossley, 2005: 29-33)

ในกรณีของชุมชนบ้านดง การที่ชุมชนสามารถสร้างกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจนนำไปสู่ข้อตกลงและการปฏิบัติร่วมกันเพื่อกดเหล่าในงานศพนั้น น่าจะต้องมีปัจจัยสนับสนุนหลายประการ ผู้วิจัยคิดว่าสามารถศึกษาปัจจัยเหล่านี้ได้ภายใต้แนวคิดเรื่องทุนของบัวร์ดิเยอที่กล่าวไว้ในข้างต้น ทั้งนี้เพื่อค้นหาว่าทุนของบุคลากรผู้เป็นแกนนำชุมชนบ้านดงมีลักษณะอย่างไร และได้นำทุนของตนไปใช้ในพื้นที่สาธารณะต่างๆ เพื่อเกื้อหนุนกระบวนการสื่อสารในการแก้ไขปัญหาการค้ำเหล่าในงานศพอย่างไร จนส่งผลกระทบต่อมิติทางสังคมวัฒนธรรม นั่นคือชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรมให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์ได้

ประการสุดท้าย จากการที่โครงการงานศพค้ำเหล่าของชุมชนบ้านดงได้ถูกนำไปขยายผลในพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดลำปาง โดยสถาบันแสนพระยาทำหน้าที่เป็นองค์กรผู้ประสานงานในการขับเคลื่อน และหน่วยงานภาครัฐคือจังหวัดลำปางได้เข้ามามีส่วนร่วมผ่านการกำหนดเชิงนโยบาย ประกาศให้การค้ำเหล่าในงานศพเป็นวาระของจังหวัด ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการขยายมิติการสื่อสารเพื่อการปรับเปลี่ยนความหมายในพิธีกรรมงานศพทั้งในเชิงพื้นที่ทางกายภาพ (จากชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนอื่นๆ ภายในจังหวัด) ไปพร้อมๆ กับการขยายมิติการสื่อสารในเชิงนามธรรม คือจากการสื่อสารแนวระนาบ (horizontal dimension) ระหว่างผู้คนภายในชุมชนบ้านดง ไปสู่การสื่อสารในแนวตั้ง (vertical dimension) จากชุมชนบ้านดงสู่ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด โดยมีองค์กรเอกชนที่มีโครงสร้างอย่างสถาบันแสนพระยา และหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสาร และเมื่อมีการขยายการสื่อสารในแนวตั้งแล้ว ในที่สุดก็จะต้องขยายผลการสื่อสารกลับมาสู่การสื่อสารแนวระนาบภายในชุมชนอื่นๆ ที่รับแนวคิดงานศพค้ำเหล่ามาประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนอีกครั้งหนึ่ง การสื่อสารที่ถูกนำมาขยายผลในระดับต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดมีองค์ประกอบการสื่อสารอะไรบ้าง ประกอบด้วยวิธีการ รูปแบบ และเนื้อหาหลักยะใด และเมื่อนำมาขยายผลแล้ว ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนอื่นๆ เป็นอย่างไร

จากประเด็นความสนใจทั้งหมดที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความตั้งใจที่จะศึกษาเพื่อค้นหาสื่อพิธีกรรมงานศพที่ชุมชนบ้านดงนั้น มีสถานภาพอย่างไรบ้าง ในห้วงเวลาต่างๆ ทั้ง 3 ช่วง ได้แก่ 1) ระหว่างปี พ.ศ.2540-2544 (ก่อนหน้าที่จะมีการเริ่มโครงการงานศพค้ำเหล่า 5 ปี) 2) ระหว่างปี พ.ศ.2545-2546 (ระยะเริ่มต้นโครงการ และเริ่มสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน) และ 3) ระหว่างปี พ.ศ.2547-ปัจจุบัน (ระยะที่โครงการเข้มแข็ง และได้รับการยอมรับจากชุมชนภายนอก) โดยมุ่งเน้นที่จะทำความเข้าใจกระบวนการสร้าง/รื้อถอน/สร้างใหม่ ความหมายขององค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญในพิธีกรรมงานศพในแต่ละห้วงเวลา

นอกจากนี้ ยังต้องการศึกษาว่ากระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายในชุมชนขณะดำเนินโครงการดังกล่าวมีองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ อย่างไร ต้องการศึกษารูปแบบและลักษณะของพื้นที่สาธารณะที่เอื้อให้กระบวนการสื่อสารดังกล่าวประสบความสำเร็จ รวมถึงศึกษาวิเคราะห์กระบวนการที่ปัจเจกได้นำทุนของตนเข้าไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการสื่อสารเพื่อแก้ไขปัญหาการดื่มเหล้าในงานศพจนประสบความสำเร็จ ประการสุดท้าย ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารเพื่อการขยายผลการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายในพิธีกรรมงานศพจากชุมชนบ้านดงไปสู่ระดับอำเภอและระดับจังหวัด ทั้งในแง่องค์ประกอบของการสื่อสารและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยคาดหวังว่าความรู้และความเข้าใจที่ลึกซึ้งจากการศึกษาดังกล่าวจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาภายในชุมชนด้วยตัวชุมชนเอง โดยมีกระบวนการสื่อสารและองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นตัวขับเคลื่อน อาศัยทุนของชุมชนที่มีอยู่แต่เดิมเป็นต้นทุนในการต่อสู้กับปัญหา รวมทั้งการศึกษาแนวทางในการขยายผลกระบวนการสื่อสารดังกล่าวไปสู่ขอบเขตที่กว้างขวางและในระดับที่สูงขึ้นอีกด้วย

ปัญหาคำวิจัย

1. สถานภาพของสื่อพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดงมีลักษณะอย่างไร ทั้งในด้านองค์ประกอบ ความหมายและกระบวนการสร้าง/รื้อถอน/สร้างใหม่ของความหมาย รวมถึงบทบาทหน้าที่ ใน 3 ช่วงเวลา ได้แก่ ระยะเวลา 1 ก่อนหน้าที่จะเกิดโครงการงานศพดเหล้า ย้อนหลังไป 5 ปี (พ.ศ.2540-2544) ระยะเวลา 2 โครงการเริ่มต้นลงหลักปักฐาน (พ.ศ.2545-2546) และระยะเวลา 3 โครงการเข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากภายนอก (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)
2. กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายในสื่อพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดงซึ่งเกิดขึ้นในระยะที่ 2 และระยะที่ 3 มีลักษณะอย่างไร มีความเหมือนหรือความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง
3. พื้นที่สาธารณะในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายของสื่อพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดงมีกี่รูปแบบ แต่ละรูปแบบมีลักษณะอย่างไร
4. ปัจเจกระดับแกนนำชุมชนของชุมชนบ้านดงมีทุนอะไรบ้าง และได้นำทุนของตนไปใช้ในพื้นที่สาธารณะเพื่อสนับสนุนให้กระบวนการสื่อสารในข้อ 2 ประสบความสำเร็จ ได้อย่างไร
5. การขยายผลของกระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายในพิธีกรรมงานศพจากแนวระนาบ (ภายในชุมชนบ้านดง) ไปสู่แนวตั้ง (ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด) มีองค์ประกอบ การสื่อสาร รวมถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการขยายผลอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาและเปรียบเทียบสถานภาพของสื่อพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดง ทั้งในด้านองค์ประกอบ ความหมายและกระบวนการสร้าง/รื้อถอน/สร้างใหม่ของความหมาย รวมถึงบทบาทหน้าที่ต่อชุมชน ใน 3 ช่วงเวลา ได้แก่ ระยะเวลาที่ 1 ก่อนหน้าที่จะเกิดโครงการงานศพคดเหล่า ย้อนหลังไป 5 ปี (พ.ศ.2540-2544) ระยะเวลาที่ 2 โครงการเริ่มต้นลงหลักปักฐาน (พ.ศ.2545-2546) และระยะเวลาที่ 3 โครงการเข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากภายนอก (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)
2. ศึกษาและเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับแปลงความหมายในพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดงที่เกิดขึ้นในระยะที่ 2 และระยะที่ 3
3. ศึกษาและวิเคราะห์พื้นที่สาธารณะในกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับแปลงความหมายในพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดง ทั้งรูปแบบและคุณลักษณะของพื้นที่สาธารณะแต่ละรูปแบบ
4. ศึกษาประเภทและคุณลักษณะของทุนของปัจเจกระดับแกนนำของชุมชนบ้านดง รวมถึงศึกษาวิธีการที่แกนนำได้นำทุนดังกล่าวเข้าไปใช้ในพื้นที่สาธารณะเพื่อเอื้อให้กระบวนการสื่อสารในข้อ 2 ประสบความสำเร็จ
5. ศึกษาองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารเพื่อปรับแปลงความหมายในพิธีกรรมงานศพเพื่อขยายผลจากแนวระนาบ (ภายในชุมชนบ้านดง) ไปสู่แนวตั้ง (ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด) รวมทั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการขยายผลดังกล่าว

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยเชิงระยะเวลา

ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพของหมู่บ้านบ้านดงใน 3 ช่วงเวลา ได้แก่ ระยะเวลาที่ 1 (พ.ศ.2540-2544) ระยะเวลาที่ 2 (พ.ศ.2545-2546) ระยะเวลาที่ 3 (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน) ดังนี้

1. ระยะเวลาที่ 1 (พ.ศ.2540-2544) หมายถึง ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะได้เริ่มโครงการงานศพคดเหล่า ในช่วงนั้นเป็นระยะที่การดัดแปลงในงานศพยังเป็นสิ่งที่กระทำได้
2. ระยะเวลาที่ 2 (พ.ศ.2545-2546) หมายถึง ช่วงเวลาที่กระบวนการสื่อสารซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนยอมรับและเกิดแนวปฏิบัติร่วมกันในการงดดื่มเหล้าภายในงานศพได้เริ่มต้นขึ้น แต่เนื่องจากการดำเนินการในระยะแรก จึงอาจมีทั้งความขัดแย้ง ความคิดเห็นที่แตกต่าง รวมไปถึงการลักลอบดื่มเหล้าในงานศพปรากฏอยู่
3. ระยะเวลาที่ 3 (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน) หมายถึง ช่วงเวลาที่กระบวนการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนยอมรับและเกิดแนวปฏิบัติร่วมกันในการงดดื่มเหล้าภายในงานศพได้ดำเนินการ

มาแล้วระยะเวลาหนึ่ง และเนื่องจากเป็นการดำเนินการในระยะที่สอง ชุมชนในภาพรวมให้การยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกันในการงัดคัมหมัดในงานศพ รวมทั้งได้รับการชื่นชมยกย่องจากชุมชนภายนอกและจังหวัดว่าแนวปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ รวมถึงมีการศึกษาเรียนรู้เพื่อนำไปปฏิบัติในชุมชนอื่นด้วย

ขอบเขตการวิจัยเชิงพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1) หมู่บ้านบ้านคง ซึ่งประกอบไปด้วยครัวเรือนทั้งสิ้น 156 ครัวเรือน ตั้งอยู่ใน ต.นายาง อ.สบปราบ จ.ลำปาง ห่างจากอำเภอเมืองลำปาง เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร การเดินทางไปได้โดยรถยนต์ แต่จากตัวอำเภอสบปราบไปหมู่บ้านบ้านคงซึ่งมีระยะทาง 5.5 กิโลเมตรนั้น ไม่มีรถโดยสารประจำทางหรือรถรับจ้าง

2) พื้นที่อื่นๆ ทั้งจังหวัดลำปาง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขยายผลกระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรมงานศพ ได้แก่ อ.เมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของสำนักงานสถาบันเสนาะพญาและสำนักงานจังหวัดลำปาง และชุมชนที่สนใจเข้าร่วมโครงการงานศพงดเหล้า จำนวน 12 ตำบล จาก 12 อำเภอ ประกอบด้วย ต.นิคมพัฒนา อ.เมือง, ต.ใหม่พัฒนา อ.เกาะคา, ต.แม่สัน อ.ห้างฉัตร, ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม, ต.แม่ปุ อ.แม่พริก, ต.ดินบุรี อ.เถิน, ต.แจ้ห่ม อ.แจ้ห่ม, ต.หัวเมือง อ.เมืองปาน, ต.ร่องเคาะ อ.วังเหนือ, ต.สบป่าด อ.แม่เมาะ, ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ, และต.หลวงใต้ อ.งาว

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1. **สื่อพิธีกรรมงานศพ** หมายถึง กิจกรรมซึ่งถ่ายทอดความหมายในการรับรู้ของผู้คน และ/หรือเชื่อมโยงผู้คนให้สื่อสารกัน ที่คนในชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้นเมื่อมีผู้เสียชีวิต ประกอบด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ 1) การเตรียมศพ เช่น การอาบน้ำศพ การมัดตราสัง 2) การบำเพ็ญกุศลศพ และ 3) การเผาศพ

2. **สถานภาพของสื่อพิธีกรรมงานศพ** หมายถึง สถานะของสื่อพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านคง (โดยใช้เกณฑ์ *สมบูรณ์* (องค์ประกอบต่างๆ มีความสมบูรณ์ครบถ้วน และทำบทบาทหน้าที่ได้ครบถ้วน) *ปานกลาง* (องค์ประกอบต่างๆ มีความบกพร่องในบางประเด็น แต่ยังคงทำบทบาทหน้าที่ส่วนมากได้ครบถ้วน) และ *อ่อนแอ* (องค์ประกอบต่างๆ มีความบกพร่องในหลายประเด็น ทำให้ทำบทบาทหน้าที่ได้ไม่เต็มที่หรือไม่ครบถ้วน) มาพิจารณาทั้งรูปแบบและเนื้อหาของสื่อพิธีกรรมงานศพ) ใน 3 ช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ได้แก่ ระยะเวลาที่ 1 ก่อนหน้าที่จะเกิดโครงการงานศพงดเหล้าย้อนหลังไป 5 ปี (พ.ศ.2540-2544) ระยะเวลาที่ 2 โครงการเริ่มต้นลงหลักปักฐาน (พ.ศ.2545-2546) และระยะเวลาที่ 3 โครงการเข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากภายนอก (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)

โดยวัดจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1. องค์ประกอบด้านรูปแบบ (คน วัตถุ กิจกรรม และ พื้นที่) และเนื้อหา (เชิงศาสนาและเชิงสังคม) ของสื่อพิธีกรรมงานศพ 2. ความหมายขององค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญในสื่อพิธีกรรมงานศพ และกระบวนการสร้าง/รีดออน/สร้างใหม่ของความหมายเหล่านั้น และ 3. บทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมงานศพ ทั้งนี้เพื่อศึกษาปัจจัยที่ยังคงดำรงอยู่ ปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไป และเหตุที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

3. **เหล้า** หมายถึง เครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ที่เกิดจากการหมักดอง (Fermentation) ส่วนผสมต่างๆ โดยเป็นสัญลักษณ์ซึ่งถูกให้ความหมายที่หลากหลายภายใต้กรอบวาทกรรมต่างๆ ของแต่ละสังคมและกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ตามห้วงเวลาที่ผันแปรไป นับตั้งแต่การเป็นวัตถุประกอบพิธีกรรมเป็นเครื่องดื่มเพื่อความผ่อนคลาย เป็นสิ่งเชื่อมโยงความเป็นพวกพ้อง เป็นสิ่งแทนคำขอบคุณหรือของขวัญ ไปจนถึงการเป็นสัญลักษณ์แสดงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความหมายในแง่ลบในฐานะสิ่งฟุ่มเฟือยสร้างภาระ หรือเครื่องดื่มที่ทำให้ขาดสติ

4. **กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม** หมายถึง องค์รวมของกระบวนการที่ประกอบไปด้วย 1) องค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทาง ผู้รับสาร และผลลัพธ์การสื่อสารที่เกิดขึ้น และ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ องค์รวมดังกล่าวทำให้คนในชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ และความคิดเห็นต่อประเด็นการดื่มเหล้าในพิธีกรรมงานศพ จนนำไปสู่การสร้างข้อตกลง แนวทางปฏิบัติ และการลงมือปฏิบัติการร่วมกันเพื่องดดื่มเหล้าและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นในพิธีกรรมงานศพ

5. **การปรับแปลงความหมาย** หมายถึง การใช้กลไกการสื่อสารทุกรูปแบบของชุมชนเพื่อร่วมกันปรับ เปลี่ยน หรือแปลงความหมายขององค์ประกอบบางอย่างในสื่อพิธีกรรมงานศพให้สอดคล้องต่อความต้องการของชุมชน และไม่ขัดแย้งต่อคุณค่าเชิงวัฒนธรรมที่เคยยึดถือ นำไปสู่การรับรู้ร่วมกันในความหมายที่สร้างขึ้น และเกิดแนวปฏิบัติแบบใหม่ในพิธีกรรมงานศพ เช่น การงดดื่มเหล้าในพิธีกรรมงานศพ เป็นต้น

6. **พื้นที่สาธารณะ** หมายถึง เวทีในมิติเชิงรูปธรรม (สิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ว่าง) และในเชิงนามธรรม (การรับรู้ในจิตใจของผู้คนถึงสภาพการณ์ที่ตนสามารถมีส่วนร่วมหรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างเท่าเทียมกับผู้อื่น) ซึ่งเปิดให้คนในชุมชนแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และตัดสินใจร่วมกัน จนนำไปสู่การสร้างข้อตกลง แนวทางปฏิบัติ และการลงมือปฏิบัติการร่วมกันเพื่องดดื่มเหล้าและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นในพิธีกรรมงานศพ ในที่นี้ หมายถึงถึงทั้งพื้นที่สาธารณะแบบดั้งเดิม เช่น พื้นที่พิธีกรรม การพูดคุยตามร้านค้าหรือศาลาวัด และพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ เช่น เวทีประชาคมหมู่บ้าน การประชุมหมู่บ้าน

7. **ทุน** หมายถึง ปัจจัยหรือคุณสมบัติที่บุคคลมีอยู่ ซึ่งสนับสนุนให้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จ ในงานวิจัยนี้แบ่งทุนออกเป็น 4 ประเภทในเบื้องต้น ได้แก่ 1) **ทุนเศรษฐกิจ** หมายถึง รายได้ ทรัพย์สิน และทรัพยากรในครอบครอง เช่น ที่ดิน 2) **ทุน**

วัฒนธรรม หมายถึง วัตถุ สถาบัน สมรรถนะด้านวัฒนธรรมของบุคคล ความรู้ของบุคคล ทั้งความรู้แบบดั้งเดิม อาทิ ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชน เรื่องเล่า ค่านิยมหรือจารีตประเพณีของชุมชน และความรู้แบบใหม่ อาทิ ความรู้เรื่องการบำบัดยุง การจัดการประชุม 3) *ทุนสัญลักษณ์* หมายถึง สถานภาพ ชื่อเสียง หรือการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น และ 4) *ทุนทางสังคม* หมายถึง เครือข่ายทางสังคมของปัจเจก ทั้งเครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับชุมชนภายนอก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

1. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานภาพและพลวัตของสื่อพิธีกรรมงานศพในสังคมชนบทภาคเหนือ
2. ทำให้เกิดความรู้เข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงความเข้าใจเรื่องทุนของบุคลากรในชุมชนที่ส่งเสริมให้กระบวนการสื่อสารดังกล่าวประสบความสำเร็จ
3. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่อการขยายผล จากระดับชุมชนไปสู่ระดับอำเภอ และจังหวัด
4. เป็นการศึกษาต่อยอดในเชิงทฤษฎี โดยขยายการศึกษาเรื่องพื้นที่สาธารณะของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส ที่ศึกษาพื้นที่สาธารณะเพื่อการต่อรองเชิงการเมืองของชนชั้นกลางในสังคมตะวันตก มาสู่การศึกษาพื้นที่สาธารณะเพื่อการต่อรองด้านความหมายเชิงวัฒนธรรมของชนชั้นรากหญ้าในสังคมไทย

ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติการ

1. เป็นการยกระดับความรู้เรื่องทุนของปัจเจกในชุมชน ที่จะช่วยให้ชุมชนตระหนักถึงศักยภาพของชุมชนและทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดมุมมองใหม่ด้านศักยภาพในการพัฒนาตนเองของชุมชน เพื่อลดการพึ่งพิงภาครัฐ
2. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะในสังคมชนบทที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับชุมชน จนนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

การศึกษากระบวนการสื่อสารในแนวระนาบ

ระยะที่ 1 (พ.ศ.2540-2544)

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับแปลงความหมาย

เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง

ทุนของแกนนำ
ชุมชนบ้านดง

ระยะที่ 2 (พ.ศ.2545-2546)

ผู้ส่งสาร / (ผู้รับสาร)
-กลุ่ม
แกนนำ

สาร
ไม่ควรมี
เหล่านี้ในงาน
ศพ (การ
ปรับเปลี่ยน
คม)

สื่ออื่นๆ
-สื่อ
กิจกรรม
-สื่อบุคคล

ผลของการ
สื่อสาร

สถานภาพของสื่อ
พิธีกรรมงานศพ
- องค์ประกอบ
(คน วัตถุ
กิจกรรม พื้นที่)
- ความหมายและ
กระบวนการ
สร้าง/รื้อถอน/
สร้างใหม่ของ
ความหมาย
- บทบาทหน้าที่
- สิ่งที่คงอยู่
- สิ่งที่
เปลี่ยนแปลง
- เหตุผลหรือ
ปัจจัยสนับสนุน
การคงอยู่/การ
เปลี่ยนแปลง

บริบทชุมชนบ้านดง

พื้นที่สาธารณะ
-รูปแบบ
-ลักษณะ

บริบทชุมชนบ้านดง

พื้นที่สาธารณะ
-รูปแบบ
-ลักษณะ

ระยะที่ 3 (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)

ผู้ส่งสาร / (ผู้รับสาร)
-แกนนำ
-พระสงฆ์
-คนอื่นๆ?

สาร
ไม่ควรมี
เหล่านี้ในงาน
ศพ
-อื่นๆ?

สื่ออื่นๆ
-สื่อ
กิจกรรม
-สื่อบุคคล

ผลของการ
สื่อสาร

↔ ความสัมพันธ์ระหว่าง
องค์ประกอบต่างๆ ใน
กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
รวมเพื่อปรับแปลงความหมายใน
พิธีกรรมงานศพ

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

การศึกษาระบบการสื่อสารในแนวคิด (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)

ระดับจังหวัด

